

JENNIFER T. ROBERTS

ΑΘΗΝΑ
ΕΝΑΝΤΙΟΝ
ΣΠΑΡΤΗΣ

Ο πόλεμος που κατέστρεψε
την Ελλάδα

ΣΕΙΡΑ: ΙΣΤΟΡΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΣΕΙΡΑΣ: Μάρκος Καρασαρίνης

ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ: **Αθήνα εναντίον Σπάρτης. Ο πόλεμος που κατέστρεψε την Ελλάδα**

ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ: *The plague of war. Athens, Sparta and the Struggle for Ancient Greece*

Από τις Εκδόσεις Oxford University Press, Λονδίνο 2017

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: Jennifer T. Roberts

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Δημήτρης Σταυρόπουλος

ΘΕΩΡΗΣΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗΣ: Μάρκος Καρασαρίνης

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: Μαρία Μπανούση

ΣΥΝΘΕΣΗ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Δημήτρης Χαροκόπος

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Ραλλού Ρουχωτά

© Oxford University Press, 2017

This translation is published by arrangement with Oxford University Press.

© Εικόνας εξωφύλλου: philiprou/Shutterstock

© ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε., Αθήνα 2019

Πρώτη έκδοση: Νοέμβριος 2019

Έντυπη έκδοση ISBN 978-618-01-3052-2

Ηλεκτρονική έκδοση ISBN 978-618-01-3053-9

Τυπώθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών, προερχόμενο αποκλειστικά και μόνο από δάση που καλλιεργούνται για την παραγωγή χαρτίου.

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής αδείας του εκδότη κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, διανομή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση, παρουσίαση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευσή του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε. | PSYCHOGIOS PUBLICATIONS S.A.

Από το 1979 | Publishers since 1979

Έδρα: Head Office:

Τατοίου 121, 144 52 Μεταμόρφωση | 121, Tatoiou Str., 144 52 Metamorfossi, Greece

Βιβλιοπωλείο: Bookstore:

Εμμ. Μπενάκη 13-15, 106 78 Αθήνα | 13-15, Emm. Benaki Str., 106 78 Athens, Greece

Τηλ.: 2102804800 • fax: 2102819550 | Tel.: 2102804800 • fax: 2102819550

e-mail: info@psychogios.gr

www.psychogios.gr • <http://blog.psychogios.gr>

JENNIFER T. ROBERTS

ΑΘΗΝΑ
ΕΝΑΝΤΙΟΝ
ΣΠΑΡΤΗΣ

Ο πόλεμος που κατέστρεψε
την Ελλάδα

Μετάφραση: Δημήτρης Σταυρόπουλος

*Για τον σύζυγό μου Ρόμπερτ Λεζούν,
που έζησε τον πόλεμο ως παιδί στη Γαλλία τη δεκαετία του 1940,*

*και για τον πατέρα μου Τζακ Τόλμπερτ,
που τον έζησε εξίσου τρομακτικά ως στρατιώτης
στον Ειρηνικό την ίδια εποχή*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<i>Κατάλογος εικόνων και χαρτών.....</i>	11
<i>Πρόλογος και Ευχαριστίες.....</i>	13
<i>Σημείωση σχετικά με τις πηγές.....</i>	20
<i>Χρονολόγιο.....</i>	24
Εισαγωγή.....	31
1. Στήνοντας το σκηνικό.....	41
2. Οι ελληνικές πόλεις-κράτη σε καιρό πολέμου και ειρήνης....	62
3. Η Σπάρτη προκαλείται, η Αθήνα παραμένει αδιάλλακτη.....	74
4. Ο πόλεμος αρχίζει.....	92
5. Η μάστιγα του πολέμου.....	108
6. Νέες προκλήσεις και νέοι ηγέτες.....	123
7. Οι τύχες του πολέμου.....	143
8. Πόλεμος στην ηπειρωτική χώρα και το κάλεσμα της Δύσης	158
9. Προς την ειρήνη.....	171
10. Ειρήνη χωρίς ειρήνευση.....	182
11. Μια πρόσκληση και δύο σκάνδαλα.....	202
12. Λύτρωση για τις Συρακούσες.....	221
13. Η αυτοκρατορία αντεπιτίθεται.....	236
14. Δραματικές εξελίξεις για τους Αθηναίους.....	250
15. Αλκιβιάδης, Κύρος και Λύσανδρος.....	267
16. Μια φαινομενική νίκη.....	281
17. Η Αθήνα μετά την αμνηστία.....	306
18. Τα ελληνικά κράτη σε έναν μεταβαλλόμενο κόσμο.....	329
19. Ο διαρκής πόλεμος και το τέλος της Σπάρτης.....	347
20. Επίλογος: Πόλεμος χωρίς νίκη.....	369

<i>Οι πρωταγωνιστές</i>	376
<i>Γλωσσάριο</i>	381
<i>Σημειώσεις</i>	384
<i>Βιβλιογραφία</i>	423
<i>Ενρετήριο</i>	443

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΤΩΝ

ΕΙΚΟΝΕΣ

1. Ορειχάλκινο κράνος που χρησιμοποιούσαν οι Σπαρτιάτες πολεμιστές.
2. Η ανακατασκευασμένη ελληνική τριήρης *Ολυμπιάς εν πλω*.
3. Περικλής: ρωμαϊκό αντίγραφο προτομής που φτιάχτηκε αρχικά από τον Κρησίλα περί το 430 π.Χ.
4. Παρθενώνας: το πιο αναγνωρίσιμο οικοδόμημα της Κλασικής Εποχής, ναός που χτίστηκε προς τιμήν της «Παρθένου» θεάς Αθηνάς.
5. Επιτύμβια στήλη του Χαιρέδημου και του τριηράρχου Λυκέα, ανδρών από τη Σαλαμίνα των οποίων τα ονόματα εμφανίστηκαν στους καταλόγους απωλειών του Πελοποννησιακού Πολέμου.
- 6α. και 6β. Σπαρτιατική ασπίδα που αναφέρεται σε επιγραφή ως λεία πολέμου από την Πύλο.
7. Προτομή του νεαρού Αλκιβιάδη.
8. Θραύσμα κυπέλλου κρασιού των αρχών του 5ου αιώνα π.Χ. που δείχνει θυσία πριν από τη μάχη.
9. Ο ναός του Απόλλωνα στην Έγεστα.
10. Ερμαϊκή στήλη από τη Σίφνο, περί το 520 π.Χ.
11. Το Ερέχθειο στην Ακρόπολη των Αθηνών (μεταξύ 421-406 π.Χ. με ενδιάμεσες διακοπές).
12. Προτομή του Σωκράτη.
13. Μνημείο αφιερωμένο στον ιππέα Δεξιλέω, 394 π.Χ.
14. Απομεινάρια των πειραϊκών τειχών, που ξαναχτίστηκαν από τον Κόνωνα και τους Αθηναίους μετά τη ναυμαχία της Κνίδου το 394 π.Χ.
15. Το Ψήφισμα του Αριστοτέλη που δείχνει μέλη της Β΄ Αθηναϊκής Συμμαχίας, 377 π.Χ.

ΧΑΡΤΕΣ

1. Ο ελληνικός κόσμος, από την Επίδαμνο στα δυτικά έως το Βυζάντιο στα ανατολικά και την Κρήτη στον νότο.
2. Η ηπειρωτική Ελλάδα: Αττική, Βοιωτία και Εύβοια, με ένθετο χάρτη των Μακρών Τειχών.
3. Η Πελοπόννησος, τα Μέγαρα, η Κόρινθος, ο Κορινθιακός Κόλπος και η Ναύπακτος.
4. Η Χαλκιδική.
5. Οι σύμμαχοι της Αθήνας και της Σπάρτης κατά το ξέσπασμα του πολέμου.
6. Ο Κορινθιακός Κόλπος.
7. Η Πύλος και το νησί Σφακτηρία.
8. Η Σικελία, το ακροδάχτυλο της Ιταλίας, και η Καρχηδόνα.
9. Διάγραμμα των Συρακουσών, των Επιπολών και των οχυρώσεων.
10. Η περιοχή της Κυζίκου.
11. Ο Ελλήσποντος και οι Αιγός Ποταμοί.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Μεγάλωσα σε ένα στοιχειωμένο σπίτι. Το φάντασμα του πολέμου κρεμόταν πάνω από την αδελφή μου κι εμένα, διότι ο πατέρας μας είχε υποστεί σοβαρές βλάβες στην υγεία του πολεμώντας στον Ειρηνικό ως λοχαγός του Αμερικανικού Στρατού λίγο πριν γεννηθούμε. Η μητέρα μου είχε υπηρετήσει κι αυτή στον Ειρηνικό, στον Ερυθρό Σταυρό, και εκεί ήταν που οι γονείς μου γνωρίστηκαν και παντρεύτηκαν, αλλά η μητέρα μου δεν είχε βρεθεί σε μάχη και είχε παραδόξως θερμές αναμνήσεις και φιλίες που απέκτησε τον καιρό του πολέμου με ανθρώπους που υπό άλλες συνθήκες δε θα είχε συναντήσει ποτέ. Ο πόλεμος της μητέρας μου ήταν ένας καλός πόλεμος, αλλά ο πόλεμος του πατέρα μου ήταν τρομερός, τόσο πολύ μάλιστα, ώστε μιλούσε ελάχιστα γι' αυτόν, και μόνο πολύ αργότερα στα χρόνια που ζήσαμε μαζί μπόρεσα να καταλάβω γιατί έπρεπε να παίρνει χάπια το πρωί για να μπορέσει να βγάλει τη μέρα – για να καταλάβω δηλαδή ότι, όπως έλεγε ο Θουκυδίδης, ο πόλεμος ήταν ένας βίαιος δάσκαλος. Ο πατέρας μου ήταν θαρραλέος και αποφασιστικός –όταν προσβλήθηκε από δάγγειο πυρετό, που του στέρησε όλα τα δόντια και τη μισή ακοή του, αρνήθηκε πεισματικά να γυρίσει πίσω στην πατρίδα–, αλλά ήταν και ευαίσθητος. Παρατηρώντας ότι τρομοκρατούνταν μήπως πνιγεί, η αδελφή μου που είναι ψυχοθεραπεύτρια τον ρώτησε προς το τέλος της ζωής του αν είχε ιδέα γιατί του συνέβαινε αυτό. Της είπε πώς ένας νεαρός Ιάπωνας στρατιώτης, περίπου είκοσι χρόνων, τον είχε πλησιάσει από πίσω μέσα στη ζούγκλα μια νύχτα και έβαλε το τουφέκι του στην τραχεία του. Στη συμπλοκή που ακολούθησε έχασαν και οι δύο τα όπλα τους. «Και τι έκανες, μπαμπά;» ρώτησε η αδελφή μου. Με δάκρυα να κυλούν από τα μάτια του, ο πατέρας μου αποκρίθηκε «Έκανα αυτό που

έπρεπε να κάνω», αφήνοντας την ίδια να συμπεράνει ότι είχε βάλει τα χέρια του γύρω από τον λαιμό αυτού του αγοριού, το οποίο, από όσο γνώριζε, δεν είχε κάνει ποτέ τίποτα κακό στη ζωή του, και τον έσφιξε μέχρι που πέθανε.

Ο πατέρας μου αποθάρρυνε τις απόπειρές μου να φέρνω στην κουβέντα μαζί του το ζήτημα του πολέμου και όπως ήταν φυσικό, καθώς μεγάλωνα τον φοβόμουν. Στην προσπάθειά μου να ξεπεράσω αυτόν τον φόβο στο κολέγιο με συνάρπασε το έργο του Θουκυδίδη, μια γοητεία που ενισχύθηκε μελετώντας μαζί με τον τεράστιο Ντόναλντ Κέιγκαν. Θεωρώ πως ο Θουκυδίδης έχει σημαντική εφαρμογή στη σύγχρονη εποχή και το ίδιο πιστεύουν και πολλοί άλλοι.

Ο Θουκυδίδης μας λέει στην πρώτη κιόλας παράγραφο της αφήγησής του ότι ξεκίνησε να γράφει την ιστορία του επειδή προέβλεψε το μέγεθος του πολέμου που είχε μόλις ξεσπάσει. Πράγματι, η σύρραξη μεταξύ Αθήνας και Σπάρτης δεν έχει χάσει τίποτε από την επική της διάσταση με το πέρασμα του χρόνου. Ο κλασικιστής Μπέιζιλ Τζίλντερσλιβ, ιδρυτής της *American Journal of Philology*, δημοσίευσε μια διάσημη μελέτη πάνω στον Αμερικανικό Εμφύλιο πόλεμο στο περιοδικό *Atlantic* το 1897 με τίτλο «Ένας Νότιος στον Πελοποννησιακό Πόλεμο».¹ Σε μεταγενέστερους συγγραφείς, η ζωή στο διπολικό σύμπαν του Ψυχρού Πολέμου επέβαλε ιδιαίτερη προσοχή στον Πελοποννησιακό Πόλεμο. Κατά τη διάρκεια του Πολέμου της Κορέας, το περιοδικό *Life* δημοσίευσε μια σειρά άρθρων, που επιστούσε την προσοχή των Αμερικανών στην καταστροφή που μπορούσε να συμβεί αν αγνοούσαν τα μαθήματα του αρχαιοελληνικού παρελθόντος. Η δραματικού χαρακτήρα αρθρογραφία του Ρόμπερτ Κάμπελ «Πώς πέθανε μια Δημοκρατία» άρχιζε με μια περιγραφή πανίσχυρων δυνάμεων που βρίσκονταν σε αντιπαράθεση εκατέρωθεν του 38ου παραλλήλου (το σύνορο ανάμεσα στη Βόρεια και τη Νότια Κορέα). Οι εν λόγω δυνάμεις, ωστόσο, σύντομα αποδείχτηκε ότι ήταν μάλλον οι υπερδυνάμεις της Ελλάδας του 5ου αιώνα π.Χ. και όχι οποιαδήποτε έθνη της δικής του εποχής, διότι ο 38ος παράλληλος περνά επίσης από τη Σικελία, την Εύβοια και τα βόρεια προάστια της Αθήνας. Παρά τις δημοκρατικές αξιώσεις της, θρηνούσε ο Κάμπελ, η Αθήνα τελικά «απέτυχε να κατανοήσει τις πιο στοιχειώδεις αρχές σχετικά με την ελεύθερη σχέση των εθνών» και, αντιθέτως, αντικατέστησε τον «δεσμό των αρχών» με την εξουσία της ισχύος.²

Ο πόλεμος στο Βιετνάμ γέννησε αναλογίες με τον αρχαίο ιμπεριαλισμό γενικά και με τη Σικελική Εκστρατεία ειδικότερα μεταξύ δασκάλων, μελετητών, δημοσιογράφων και πολλών άλλων Αμερικανών

που είχαν σπουδάσει κλασική Ιστορία. Ο ρόλος τέτοιων παραλληλισμών στα πανεπιστημιακά αμφιθέατρα υπογραμμίστηκε από τον Ουόλτερ Καρπ, συνεργάτη του περιοδικού *Harper's*, σε άρθρο του στο περιοδικό με τίτλο «Ο δισχιλιετής πόλεμος: Ο Θουκυδίδης στον Ψυχρό Πόλεμο», που εμφανίστηκε τον Μάρτιο του 1981. Αναπολώντας τα φοιτητικά του χρόνια τη δεκαετία του 1950, όταν ο καθηγητής του στο μάθημα Ανθρωπιστικές Σπουδές Ι πρότεινε στους φοιτητές μία αναλογία ανάμεσα στον Πελοποννησιακό Πόλεμο και τον άρτι αποκληθέντα Ψυχρό Πόλεμο, ο Καρπ ανέφερε ότι οι παραλληλισμοί ήταν οφθαλμοφανείς, με την αυταρχική Σπάρτη να θυμίζει τη Σοβιετική Ένωση και τη δημοκρατική Αθήνα την Αμερική. Επιστρέφοντας στον Θουκυδίδη μία γενιά αργότερα, ο Καρπ εντυπωσιάστηκε από το μέγεθος των παραλληλισμών μεταξύ της Αθήνας του 5ου αιώνα π.Χ. και των Ηνωμένων Πολιτειών της εποχής του, καθώς αντιλήφθηκε αναλογίες μεταξύ της υπερβολικής αυτοπεποίθησης των Αθηναίων έπειτα από τη σπαρτιατική παράδοση στη Σφακτηρία και της απόπειρας του Χάρι Τρούμαν να κατακτήσει τη Βόρεια Κορέα μετά τη νίκη του ΜακΆρθουρ στην Ίντσον, αλλά και της ετοιμότητας του Τζον Κένεντι να εμπλακεί σε έναν πόλεμο στο Βιετνάμ έπειτα από τον θρίαμβό του επί του Χρουστσόφ στην κρίση των πυραύλων της Κούβας. Τώρα, στον 21ο αιώνα, όσοι αναζητούν κλασικούς παραλληλισμούς, όπως ο σύμβουλος στρατηγικής Στέφαν Χεντ, έχουν το βλέμμα τους προσηλωμένο στη Μέση Ανατολή, συγκρίνοντας την αμερικανική επέμβαση εκεί με την εκστρατεία των Αθηναίων στη Σικελία, αποδίδοντας και τις δύο στην απληστία, στον φόβο και στην επιδίωξη της δόξας, και προειδοποιώντας για τις συνέπειες της υπερβολικής διασποράς πόρων και της άγνοιας των μακρινών τόπων.³ Και βέβαια υπάρχει η νέα απειλή που αποκαλείται «παγίδα του Θουκυδίδη». Αυτή η φράση, που την επινόησε ο Γκράχαμ Άλισον της Σχολής Κένεντι του Πανεπιστημίου Χάρβαρντ, αναφέρεται στον ισχυρισμό του Θουκυδίδη ότι ο Πελοποννησιακός Πόλεμος προκλήθηκε από την ανάδυση της Αθήνας ως νέας δύναμης και τον φόβο που ενέπνευσε στη Σπάρτη, που ήταν ήδη μεγάλη δύναμη, και χρησιμοποιείται για να δικαιολογήσει δυσοίωνες προειδοποιήσεις σχετικά με μια επικείμενη σύρραξη μεταξύ Ηνωμένων Πολιτειών και Κίνας.

Το 1995 ο φίλος μου Μπάρι Στράους του Πανεπιστημίου Κορνέλ, παθιασμένος μελετητής του πολέμου και της ειρήνης, με προσκάλεσε να συμμετάσχω σε ένα εξαιρετικό συνέδριο στο Διεθνές Κέντρο Μελετητών Γούντροου Ουίλσον στην Ουάσινγκτον. Αυτή η συνάντηση έφερε κοντά αρχαίους και σύγχρονους ιστορικούς, για να ερευνήσουν τη σύνδεση μεταξύ πολέμου και δημοκρατίας, μελετώντας τον

Πόλεμο της Κορέας και τον Πελοποννησιακό Πόλεμο σε συγκριτικό πλαίσιο.⁴ Όσο οι λόγιοι από την Κορέα μιλούσαν για ωμότητες της εποχής του πολέμου παρόμοιες με εκείνες που αφηγούνται ο Θουκυδίδης και ο Ξενοφών, δάκρυα κύλησαν και έπεσε σιωπή στην αίθουσα. Για να επιβιώσουμε σε αυτόν τον κόσμο, επιδιώκουμε να αποστασιοποιηθούμε από την πραγματική Ιστορία, αλλά αν διαβάσουμε προσεκτικά τις διασωθείσες εξιστορήσεις του Πελοποννησιακού Πολέμου, ανακαλύπτουμε ότι υπάρχουν πολλά πράγματα για να κλάψουμε και για εκείνον τον μακρινό πόλεμο, έναν πόλεμο στον οποίο ολόκληρες πόλεις αφανίστηκαν από προσώπου γης. Το 2000 ο συνάδελφός μου στον Σύλλογο Αρχαίων Ιστορικών Λόρενς Τριτλ, ένας Έλληνας ιστορικός που υπηρέτησε στο Βιετνάμ, χρησιμοποίησε εκείνον τον άλλο σύγχρονο πόλεμο ως εφιαλτήριο για να ερευνήσει τη φύση του πολέμου και της βίας στην ανθρώπινη ζωή σε παραλληλισμό με τον Πελοποννησιακό Πόλεμο στο βιβλίο του *From Melos to My Lai: A Study in Violence, Culture and Survival*.⁵

Αμερικανοί πολιτικοί έχουν επίσης αναζητήσει καθοδήγηση στη μελέτη της επικής σύγκρουσης μεταξύ Αθήνας και Σπάρτης. Το 1919 ο ίδιος ο Γούντροου Ουίλσον ξαναδιάβασε την *Ιστορία* του Θουκυδίδα στο ταξίδι του διαμέσου του Ατλαντικού ενώ βρισκόταν καθ' οδόν για το Συνέδριο Ειρήνης των Βερσαλλιών. Το 1947 ο Αμερικανός υπουργός Εξωτερικών Τζορτζ Μάρσαλ, μιλώντας στο Πρίνστον, διακήρυξε πως: «Αμφιβάλλω σοβαρά αν ένας άνθρωπος μπορεί να σκεφτεί με πλήρη σοφία και βαθιές πεποιθήσεις σχετικά με συγκεκριμένα βασικά διεθνή ζητήματα σήμερα αν δεν έχει τουλάχιστον επισκοπήσει στον νου του την περίοδο του Πελοποννησιακού Πολέμου και της πτώσης της Αθήνας».⁶ Ο δημοσιογράφος και πολιτικός θεωρητικός Ρόμπερτ Κάπλαν μετέφερε την πεποίθηση του Μάρσαλ στη δική του εποχή, γράφοντας πως «ο Θουκυδίδης αποτελεί τον ασφαλέστερο οδηγό για αυτά που είναι πιθανό να αντιμετωπίσουμε στις πρώτες δεκαετίες του 21ου αιώνα».⁷

Τέτοιοι διανοητές καλά θα έκαναν να διαβάσουν και τον λιγότερο αναλυτικό Ξενοφώντα, τον Διόδωρο Σικελιώτη και τον Πλούταρχο για να μάθουν πώς συνεχίστηκε η ιστορία μετά τον θάνατο του μεγάλου δασκάλου, και ιδίως μετά το 404 π.Χ. – να διαβάσουν για τους αιμοσταγείς Τριάκοντα, τον επίμονο Κόνωνα, τον αδυσώπητο Αγησίλαο, τις μεταβαλλόμενες συμμαχίες των ελληνικών πόλεων-κρατών, τον έξοχο Επαμεινώνδα και το τελικό χτύπημα που κατάφερε στους Σπαρτιάτες στο πεδίο της μάχης των Λεύκτρων. Όσο μεγάλος διανοητής κι αν ήταν ο Θουκυδίδης, είναι καιρός να τον αποσυνδέσουμε από την ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου. Η πορεία της τρέλας που αποτέλεσε αυτός

ο φαινομενικά ατελείωτος πόλεμος έχει πολύ περισσότερα να μας πει αν τη μελετήσουμε, καθώς συνέχισε να διαμορφώνει την ιστορία των ελληνικών πόλεων-κρατών καθ' όλο τον 4ο αιώνα π.Χ.

Στη δημιουργία της παρούσας αφήγησης έλαβα ανεκτίμητη βοήθεια από πολλές κατευθύνσεις. Είναι ξεκάθαρο ότι όποιος γράφει για τον Πελοποννησιακό Πόλεμο αφότου έχει μελετήσει μαζί με τον Ντόναλντ Κέιγκαν του οφείλει ένα τεράστιο χρέος. Στο Oxford University Press ο Στέφαν Βράνκα παρέσχε διαρκή καθοδήγηση και ο επιμελητής σειράς Ρόμπιν Γουότερφιλντ προσέφερε συχνές προκλήσεις στους ισχυρισμούς μου, που μερικές φορές οδήγησαν στο να αποσπαστεί η προσοχή μου, αλλά έκαναν το παρόν βιβλίο πολύ καλύτερο. Η Σάρα Σβέντσεν στην Οξφόρδη δέχτηκε πολλά ερωτήματα από εμένα λόγω τεχνολογικής άγνοιας και εκτιμώ βαθιά την ατελείωτη υπομονή της. Ο Πολ Κάρτλετς, ομότιμος καθηγητής στην έδρα A.G Leventis στο Κλερ Κόλετζ του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης, διάβασε το χειρόγραφο με ιδιαίτερη φροντίδα και έκανε άφθονα σχόλια σε μια εποχή που είχε πολλά άλλα πράγματα να κάνει, και θα είμαι για πάντα ευγνώμων για το τεράστιο κεφάλαιο των γνώσεών του, την ενεργητικότητά του που δε γνωρίζει όρια και το αετίσιο μάτι του (κανένα από τα οποία δεν υπονοεί ότι ενστερνίζεται όλα τα επιχειρήματα που παραθέτω εδώ). Το Σίτι Κόλετζ της Νέας Υόρκης υπήρξε αρκετά ευγενικό ώστε να μου παραχωρήσει μια εκπαιδευτική άδεια το 2013-2014 προκειμένου να διεξαγάγω την έρευνα που αποτέλεσε το θεμέλιο γι' αυτό το βιβλίο και να παράσχει ένα χρηματικό ποσό που κάλυψε το κόστος ορισμένων δικαιωμάτων. Είμαι πολύ ευγνώμων στον Λάρι Τριτλ για την άδειά του να παραθέσω τη φωτογραφία του από τα απομεινάρια των τειχών του Πειραιά που εμφανίζεται ως Εικόνα 14. Είμαι εξαιρετικά υποχρεωμένη στον παλιό (αλλά πάντα νέο) συμμαθητή μου Τζον Χέιλ, του οποίου το οξύ στρατιωτικό μυαλό υπήρξε η ιδιοφυΐα πίσω από τους χάρτες 6, 10 και 11. Όπως πάντα, ο Νικόλαος Παππάς του Πανεπιστημίου Σίτι της Νέας Υόρκης διέθεσε γενναιόδωρα τον χρόνο του συζητώντας μαζί μου για τον Σωκράτη και τον Πλάτωνα. Ο Ουόλτερ Μπλάνκο, επίσης του ίδιου πανεπιστημίου, διάβασε ολόκληρο το χειρόγραφο και αποκάλυψε πολυάριθμες ασάφειες και ανακρίβειες, για να μην αναφέρω αντικειμενικά λάθη. Ο Ντόναλντ Λατάνερ, ομότιμος καθηγητής Ανθρωπιστικών-Κλασικών Σπουδών στην έδρα Τζον Ρ. Ράιτ του Πανεπιστημίου Γουεσλέιαν του Οχάιο, προσέφερε τη συνήθη διορατικότητά του σε πολλά από τα ζητήματα που εγείρει η αφήγηση του Θουκυδίδη. Ο Κάρλος Ριομπό, πρόεδρος του Τμήματος Κλασικών και Σύγχρονων Γλωσσών και Λογοτεχνίας στο Σίτι Κόλετζ της Νέας Υόρκης, ανέκαθεν

αγωνιζόταν να κάνει τη ζωή μου ευκολότερη ενόσω εγώ ήμουν αποφασισμένη στο να ολοκληρώσω το χειρόγραφο και του είμαι βαθύτατα υποχρεωμένη για την υποστήριξή του. Ο Ντι Κλέιμαν, γενικός διευθυντής του Τμήματος Κλασικών Σπουδών στο Μεταπτυχιακό Κέντρο του Πανεπιστημίου Σίτι, υπήρξε αρκετά ευγενικός ώστε να μου αναθέσει ένα μεταπτυχιακό σεμινάριο πάνω στον Θουκυδίδη κατά τη διάρκεια της συγγραφής αυτού του βιβλίου, στο οποίο οι φοιτητές μου με δίδαξαν πάρα πολλά πράγματα, τα οποία διεύρυναν την κατανόησή μου για την ελληνική Ιστορία. Ο καθηγητής στην έδρα Ανθρωπιστικών Σπουδών Μπράις και Έντιθ Μπάουμαρ του Πανεπιστημίου Κορνέλ Μπάρι Στράους, συνάδελφος μελετητής του πολέμου και της ειρήνης και φίλος για πολλές δεκαετίες, ενθάρρυνε το ενδιαφέρον μου για τον Πελοποννησιακό Πόλεμο με πολλούς τρόπους. Ένας από τους συγγραφείς του βιβλίου *Ancient Greece: A Political, Social and Cultural History*, ο Στάνλεϊ Μπερστάιν, επίτιμος καθηγητής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Καλιφόρνια Στέιτ στο Λος Άντζελες, παρέσχε καθοδήγηση σε πολλές περιοχές ασάφειας και ο Ντέιβιντ Τάντι, διακεκριμένος Ομότιμος Καθηγητής Ανθρωπιστικών Σπουδών στο Πανεπιστήμιο του Τενεσί στο Νόξβιλ, μοιράστηκε μαζί μου τις απόψεις του σχετικά με την πρόιμη περίοδο της Αθηναϊκής Δημοκρατίας σε μια ανταλλαγή ηλεκτρονικής αλληλογραφίας. Η Σάρα Πόμορσι, διακεκριμένη Καθηγήτρια Ιστορίας και Κλασικών Σπουδών στο Κολέγιο Χάντερ και στο Μεταπτυχιακό Κέντρο του Πανεπιστημίου Σίτι της Νέας Υόρκης, απάντησε γενναιόδωρα σε ηλεκτρονικά ερωτήματα σχετικά με θέματα τόσο ποικίλα, όσο η τοποθεσία των πυθαγόρειων κοινοτήτων και η οικονομική κατάσταση των Σπαρτιατισσών θυγατέρων. Όλοι τους μου έδωσαν ευγενικά την άδεια να ενσωματώσω αποσπάσματα από το βιβλίο *Ancient Greece*. Κατά τη διάρκεια μεγάλου μέρους του χρόνου της συγγραφής του βιβλίου είχα επίσης το προνόμιο να κατευθύνω τη διατριβή του φοιτητή μου Νίκολας Κρος με τίτλο *Διακρατικές συμμαχίες στον ελληνικό κόσμο του 4ου αιώνα π.Χ.: Μία κοινωνικο-πολιτιστική οπτική* και είμαι πολύ ευγνώμων στον Νικ για το ότι εμπλούτισε την κατανόησή μου γι' αυτή την περίοδο μέσω της δουλειάς του.

Η Λόρα Κόγκελ, ο Ίσταρ Σουάγκερ και η Ντέμπι Άνγκερ προσέφεραν πολύ αναγκαία υποστήριξη καθ' οδόν. Όπως πάντα, οι απόψεις της σοφής αδελφής μου Πέιτζ Τόλμπερτ υπήρξαν ανεκτίμητες. Δίχως το στιβαρό χέρι και τις σοφές συμβουλές του Τζεφ Χάλπερν, είναι δύσκολο να δω πώς θα μπορούσε να είχε ολοκληρωθεί αυτό το χειρόγραφο. Οι εν όπλοις σύντροφοί μου στη Λέσχη Αρχαίων Ιστορικών παρέσχαν πάντα μία καλοδεχόμενη δομή για τη λόγια ζωή μου. Όπως πά-

ντα, οι φοιτητές μου στο Σίτι Κόλετζ της Νέας Υόρκης και στο Μεταπτυχιακό Κέντρο του Πανεπιστημίου Σίτι της Νέας Υόρκης υπήρξαν πηγή έμπνευσης και ανανέωσης. Ο πνευματώδης και σαφής γιος μου Κρις Ρόμπερτς και πολλά μαγευτικά εγγόνια διασκορπισμένα σε όλη την υφήλιο με κράτησαν ανέκαθεν σε επίγνωση του κόσμου πέρα από τη μελέτη. Πάνω απ' όλα, είμαι υποχρεωμένη στον σύζυγό μου, του οποίου το ζεστό χαμόγελο με κράτησε στην πορεία μου κατά τη διάρκεια των πολλών μηνών που χρειάστηκαν μέχρι να φύγει αυτό το χειρόγραφο από το γραφείο μου.

Φυσικά οι έμπιστοι φίλοι μου και συνεργάτες μου στο έγκλημα δε φέρουν καμία ευθύνη για τις όποιες ανοησίες παραμένουν.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΙΣ ΠΗΓΕΣ

Η αντίληψη που έχουμε για το αρχαίο παρελθόν εδράζεται κατά κανόνα σε παλίμψηστο των γραπτών κειμένων και φυσικών υπολειμμάτων. Τα ιστορικά συγγράμματα, τα λογοτεχνικά έργα, τα κτίρια, τα τεχνουργήματα, οι τάφοι, οι επιγραφές, καθώς και η ίδια η γη μας βοηθούν να σχηματίσουμε μια εικόνα του κόσμου που έχουμε χάσει. Για να κατανοήσουμε τις σχέσεις ανάμεσα στα ελληνικά κράτη μεταξύ των Περσικών Πολέμων και του 411 π.Χ., οι πηγές μας είναι κατά κύριο λόγο γραπτές, συνεχή κείμενα υποστηριζόμενα από επιγραφές, και ο μοναδικός ρόλος του ιστορικού Θουκυδίδη, του οποίου η αριστοτεχνική ιστορία του Αθηνο-Πελοποννησιακού Πολέμου (ή, όπως έχει μείνει γνωστός αθηνοκεντρικά, του Πελοποννησιακού Πολέμου) και των γεγονότων που οδήγησαν σε αυτόν έχει σφραγίσει την αίσθησή μας για εκείνη την περίοδο, η οποία δεν μπορεί να αναιρεθεί εύκολα από την αφήγηση οποιουδήποτε άλλου συγγραφέα ή από τις αντίθετες ενδείξεις επιγραφών ή φυσικών υπολειμμάτων. Ο Θουκυδίδης, πλούσιος άνδρας που γεννήθηκε περί το 458 π.Χ., με καταγωγή από την επιφανή Φιλαΐδα φυλή, στην οποία ανήκε και ο Μιλτιάδης, ο ήρωας της μάχης του Μαραθώνα, έζησε αρκετά ώστε να δει το τέλος του πολέμου και να τον δει ως ενότητα, αν και μπορεί να έγραψε διαφορετικά τμήματα του έργου του σε διαφορετικές χρονικές στιγμές, εισάγοντας σε κρίσιμα σημεία παρατηρήσεις με την εκ των υστέρων γνώση. Ως ένα γεγονός στην παγκόσμια Ιστορία, ο Πελοποννησιακός Πόλεμος παραμένει εν πολλοίς ο πόλεμος του Θουκυδίδη· δίχως αυτόν, θα ήταν απλώς μια άθλια σει-

ρά από μάχες, το ένα πράγμα μετά το άλλο, ελπίδες και φόβοι, επιτυχίες και αποτυχίες.

Αναμφίβολα, οι πολλές ομιλίες που περιλαμβάνονται στην αφήγηση του Θουκυδίδη θέτουν ένα πρόβλημα στον σύγχρονο ιστορικό. Οι αρχαίοι ιστορικοί, τόσο οι Έλληνες όσο και οι Ρωμαίοι, πασπάλιζαν τα έργα τους γενναιόδωρα με ομιλίες, για πολλές από τις οποίες δεν ήταν δυνατόν να γνωρίζουν και πολλά πράγματα. Για μερικές περιπτώσεις θα πρέπει πραγματικά να είμαστε πολύ σκεπτικοί – όπως, για παράδειγμα, όταν ο προκάτοχος του Θουκυδίδη, ο Ηρόδοτος, αναφέρει συνομιλίες που έλαβαν χώρα στις βασιλικές κρεβατοκάμαρες των Περσών βασιλιάδων και βασιλισσών. Για άλλες περιπτώσεις φαίνεται λογικό να έχουμε μια πιο ισορροπημένη άποψη. Ο Θουκυδίδης ήταν παρών σε πολλές ομιλίες που εκφωνήθηκαν στην αθηναϊκή Εκκλησία του Δήμου και μίλησε επίσης με πολλούς Έλληνες και από τις δύο πλευρές του πολέμου μετά την εξορία του. Συνεπώς έχω επιλέξει να πάρω τις ομιλίες του στα σοβαρά, ως ακριβείς εξιστορήσεις όσων σχετικά ειπώθηκαν και όχι ως δικές του λογοτεχνικές συνθέσεις, σχεδιασμένες να αναδειξουν σημεία σχετικά με την ανθρώπινη κατάσταση. Προφανώς είναι ευκολότερο να κατατάξω κάποιες ομιλίες σε αυτή την κατηγορία απ' ό,τι άλλες: οι ομιλίες των Κερκυραίων και των Κορινθίων στην αθηναϊκή Εκκλησία του Δήμου, για παράδειγμα, είναι πολύ πιο πιθανό να είναι ιστορικά ακριβείς από ό,τι ο διάλογος που αποδίδεται στους Αθηναίους και τους Μηλίους στο νησί της Μήλου.

Ο Θουκυδίδης δε συμμετείχε μόνο στον πόλεμο· ήταν ένας σκεπτόμενος άνθρωπος που επέζησε μέχρι το 404 π.Χ., που φάνηκε στους πιο πολλούς ανθρώπους να είναι το τέλος του πολέμου, αν και δεν μπορούμε να γνωρίζουμε αν ολοκλήρωσε τη συγγραφή από το ξέσπασμα του πολέμου έως εκείνη την εποχή. Αν το έκανε, το χειρόγραφο δε διασώθηκε. Η εξιστόρησή του διακόπτεται στο 411 π.Χ., μετά βασιζόμεστε στα *Ελληνικά* του Ξενοφώντα, με συμπλήρωση φυσικά από άλλα έργα, όπως την *Ιστορική Βιβλιοθήκη* του Διόδωρου Σικελιώτη, τους διάφορους *Βίους* του Πλουτάρχου, τις ομιλίες Αθηναίων ρητόρων, επιγραφές και τα σχετικά τμήματα ανώνυμων πατύρων που βρέθηκαν στην Οξύρρυγχο της Αιγύπτου, γνωστά ως *Ελληνικά της Οξύρρυγχου*, που γράφτηκαν κάποια στιγμή μεταξύ του 387/386 και του 346 π.Χ.

Ο Ξενοφών ήταν ένας Αθηναίος στρατιωτικός και άνθρωπος των γραμμάτων, ο οποίος κατέγραψε στα *Ελληνικά* του την αφήγηση του πολέμου μεταξύ των ελληνικών κρατών έως το 362 π.Χ. και έγραψε επίσης την ιστορία εκείνων που πολέμησαν μαζί με τον πρίγκιπα Κύρο στην Ασία στο έργο του *Κύρου Ανάβαση*. Δεν ήταν οξύς απέναντι

στους συμπατριώτες του τους Αθηναίους. Γνώριζε και θαύμαζε τον Σωκράτη, αλλά γνώριζε επίσης και θαύμαζε τον Σπαρτιάτη βασιλιά Αγησίλαο, του οποίου τη βιογραφία έγραψε, και κατέληξε εξόριστος από τους οργισμένους Αθηναίους, αναγκασμένος να αναζητήσει άσυλο στη Σπάρτη. Αν και συνέγραψε έργα πάνω σε πολλά θέματα, του έλειπαν οι εξαιρετικές αναλυτικές ικανότητες του Θουκυδίδη. Βεβαίως, πολλοί έχουν γοητευτεί από τη γλαφυρή αφήγησή του στην *Κύρου Ανάβαση*, στην οποία έχουν εντυπωήσει αμέτρητες γενιές Ελλήνων γυμνασιόπαιδων, και το δικό του έργο *Λακεδαιμονίων Πολιτεία* αποτελεί την πιο αξιόπιστη (ή λιγότερο αναξιόπιστη) πηγή μας για τους σπαρτιατικούς θεσμούς κατά τη διάρκεια του 5ου και του 4ου αιώνα π.Χ., αφού ο Πλούταρχος, που έγραψε τόσα πολλά για τη Σπάρτη, τον ακολουθούσε πολλούς αιώνες αργότερα. (Οι λέξεις «Σπαρτιάτες» και «Λακεδαιμόνιοι» χρησιμοποιούνταν συχνά ως συνώνυμες στην αρχαιότητα, αν και οι «Λακεδαιμόνιοι» μερικές φορές περιελάμβαναν και τους μη Σπαρτιάτες κατοίκους των σπαρτιατικών εδαφών που πολεμούσαν για τη Σπάρτη αλλά δεν ήταν Σπαρτιάτες πολίτες.) Έχει διασωθεί σημαντικό μέρος της αττικής (αθηναϊκής) ρητορικής, αν και αρκετό έχει χαθεί. Τα περισσότερα αποδίδονται σε ντόπιους Αθηναίους, αν και υπήρξαν μερικές σημαντικές ομιλίες από τον μέτοικο (ξένο κάτοικο) Λυσία (περί το 445-380 π.Χ.), ο οποίος είχε μεταναστεύσει στην Αθήνα από τις Συρακούσες της Σικελίας. Στον μακρό βίο του ο Ισοκράτης (436-338 π.Χ.) έγραψε πολυάριθμους λόγους για πολιτικά ζητήματα. Οι λόγοι του Ανδοκίδη (περί το 440-390 π.Χ.) *Περί των Μυστηρίων* και *Περί της προς Λακεδαιμονίους Ειρήνης* είναι ιδιαίτερα πολύτιμοι για να κατανοήσουμε δύο σημαντικά γεγονότα στην Αθήνα.

Διασώζονται επίσης οιονεί πρωτογενείς πηγές με τη μορφή συγγραφέων που άντλησαν το υλικό τους από σύγχρονες πηγές, οι οποίες έχουν χαθεί για εμάς σήμερα. Ο Διόδωρος Σικελιώτης, για παράδειγμα, συνέθεσε την *Ιστορική Βιβλιοθήκη* του μεταξύ του 60 και του 30 π.Χ., καλύπτοντας ευρύ χρονικό διάστημα, ξεκινώντας με τη μυθολογική περίοδο πριν από την πτώση της Τροίας και συνεχίζοντας μέχρι και την εποχή του. Ένα μεγάλο μέρος της έχει χαθεί, αλλά τα τμήματα που πραγματεύονται την Ελλάδα του 5ου και του 4ου αιώνα π.Χ. διασώζονται, αν και δεν είναι τόσο πλήρη όσο εκείνα του Θουκυδίδη ή του Ξενοφώντα. Η χρήση του όρου «βιβλιοθήκη» από τον Διόδωρο Σικελιώτη αντικατοπτρίζει την επίγνωσή του ότι αντλούσε υλικό από το έργο παλαιότερων συγγραφέων, οι οποίοι είχαν ζήσει εγγύτερα στα γεγονότα που περιγράφει, όπως ο ιστορικός του 4ου αιώνα π.Χ. Έφορος από την Κύμη Αιολίδας, του οποίου το έργο δεν έχουμε πλέον, και ο Σικελός Τίμαιος ο Ταυ-

ρομενίτης (Ταορμίνα) (περί το 345-250 π.Χ.), του οποίου το έργο διασώζεται αποσπασματικά και υπήρξε πολύτιμη πηγή για τη σικελική ιστορία.

Το τεράστιο έργο του Πλούταρχου από τη Χαιρώνεια (περί το 46-120 μ.Χ.), ο οποίος έγραψε όταν η Ελλάδα είχε περιέλθει υπό την κυριαρχία της Ρώμης, ρίχνει επίσης φως στην ελληνική ιστορία του 5ου και του 4ου αιώνα π.Χ. Ανάμεσα στα άλλα συγγράμματά του, ο Πλούταρχος άφησε πίσω του βιογραφίες Ελλήνων και Ρωμαίων πολιτικών και στρατιωτικών, που είναι γνωστές τώρα ως *Βίοι Παράλληλοι*, καθώς τους συνέδεσε σε ζεύγη, ενός Έλληνα και ενός Ρωμαίου. Οι βίοι του Θεμιστοκλή, του Κίμωνα, του Περικλή, του Νικία, του Αλκιβιάδη, του Λύσανδρου, του Πελοπίδα και του Αγησίλαου είναι ιδιαίτερα χρήσιμοι, όπως και η βιογραφία του Πέρση βασιλιά Αρταξέρξη Β'. Μεγάλο μέρος του έργου του κατηγοριοποιείται επίσης ως *Ηθικά*, ή «Ηθικές Πραγματείες», τα οποία περιλαμβάνουν αξιοσημείωτα και χαρακτηριστικά αποφθέγματα των Σπαρτιατών. Αν και χωρίζουν τον Πλούταρχο από την κλασική Ελλάδα πολλοί αιώνες, είχε πρόσβαση σε πολλές πηγές που δεν έχουν διασωθεί σήμερα· πέρασε επίσης ένα διάστημα στην Αθήνα και την παρατήρησε όπως ήταν τότε. Γι' αυτόν τον λόγο είμαστε τυχεροί που διασώθηκε το έργο του. Από την άλλη πλευρά, το ενδιαφέρον του ήταν κυρίως η βιογραφία και ο ανθρώπινος χαρακτήρας· δεν ήταν οξύνους πολιτικός αναλυτής ούτε ήταν πάντα καλός κριτής της συγκριτικής αξίας των πηγών του.

Το αττικό δράμα είναι επίσης πολύτιμο. Αν και δε γνωρίζουμε πάντα την ακριβή σχέση ανάμεσα σε ένα ελληνικό έργο και στο ιστορικό υπόβαθρο πάνω στο οποίο είχε γραφτεί και ανεβεί στη σκηνή, θα ήμασταν πολύ φτωχότεροι αν δεν είχαμε τις τραγωδίες του Σοφοκλή (περί το 496-406 π.Χ.) και του Ευριπίδη (περί το 480-406 π.Χ.) και, ιδίως, τις κωμωδίες του Αριστοφάνη (περί το 446-386 π.Χ.), του οποίου η έντονη αντίθεση στον Πελοποννησιακό Πόλεμο ήταν προφανής σε όλο το έργο του, ιδίως στους *Αχαρνές*, στην *Ειρήνη* και τη *Λυσιστροφή* και σε μια μεταγενέστερη προέκταση, στις *Εκκλησιάζουσες* και στον *Πλούτο*. Ο Α.Ο. Γκομ συμπεριλαμβάνει μια λεπτομερή μελέτη των πηγών εκτός Θουκυδίδη για τον Πελοποννησιακό Πόλεμο στον πρώτο τόμο του βιβλίου του *Historical Commentary on Thucydides* (σ. 29-84).

Οι μεταφράσεις του Ηροδότου και του Θουκυδίδη που χρησιμοποιήθηκαν σε αυτό το βιβλίο είναι εκείνες του Ουόλτερ Μπλάνκο από τον εκδοτικό οίκο Norton Critical Editions, στις οποίες γίνεται παραπομπή στις σημειώσεις και στη βιβλιογραφία. Όλες οι άλλες μεταφράσεις από τα ελληνικά είναι δικές μου.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

Χρονολογίες με κάθετο εμφανίζονται επειδή τα ελληνικά ημερολόγια δεν ξεκινούσαν την 1η Ιανουαρίου. Το αττικό ημερολόγιο, για παράδειγμα, διαρκούσε από το ένα καλοκαίρι ως το επόμενο.

(Όλες οι ακόλουθες χρονολογίες είναι προ Χριστού.)

- 490 Οι δυνάμεις του Δαρείου ηττώνται στη μάχη του Μαραθώνα
- 480-479 Μάχες των Θερμοπυλών, του Αρτεμισίου, της Σαλαμίνας, των Πλαταιών, της Μυκάλης. Οι δυνάμεις του Ξέρξη εκδιώκονται από την Ελλάδα
- 477 Ίδρυση της Δηλιακής Συμμαχίας
- περί το 467 Ο Κίμων νικητής στη μάχη του Ευρυμέδοντα
- 464 Σεισμός στη Σπάρτη, εξέγερση των ειλώντων
- 461-460 Η ένταση μεταξύ Αθήνας και Σπάρτης αυξάνεται· ο Εφιάλτης προτείνει δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις στην Αθήνα και δολοφονείται· ο Περικλής παίρνει τη θέση του ως ηγέτης των Αθηναίων δημοκρατικών· τα Μέγαρα αυτομολούν από την Πελοποννησιακή Συμμαχία προς την Αθήνα· ξεκινά η κατασκευή των Μακρών Τειχών της Αθήνας
- 458 Ξέσπασμα του «Α΄ Πελοποννησιακού Πολέμου»· ανεβαίνει στο θέατρο η τριλογία του Αισχύλου *Ορέστεια* (*Αγαμέμνων, Χοηφόροι, Ευμενίδες*)
- 457 Μάχη της Τανάγρας, μάχη των Οινοφύτων
- 454 Οι Αθηναίοι μετακινούν το ταμείο της Δηλιακής Συμμαχίας από τη Δήλο στην Αθήνα
- 447-432 Ανοικοδόμηση του Παρθενώνα στην Αθήνα

- 447 Θάνατος του Κλεινία, πατέρα του Αλκιβιάδη, σε μάχη· ο Περικλής γίνεται κηδεμόνας του Αλκιβιάδη
- 447 Μάχη της Κορώνειας
- 446 Εξέγερση και ανακατάληψη της Εύβοιας
- 446/45 Η Τριακονταετής Ειρήνη τερατίζει τον Α΄ Πελοποννησιακό Πόλεμο και έχει ως συνέπεια την εξορία του Σπαρτιάτη βασιλιά Πλειστοάνακτα
- περί το 441 Ανεβαίνει στο θέατρο στην Αθήνα η *Αντιγόνη* του Σοφοκλή
- περί το 440 Εξέγερση και ανάκτηση της Σάμου και του Βυζαντίου από την Αθήνα
- 435 Ξέσπασμα εχθροπραξιών μεταξύ της Κορίνθου και της Κέρκυρας με αφορμή την Επίδαμνο
- 433/32; Θεσπίζεται το τελευταίο από τα Μεγαρικά Ψηφίσματα από τους Αθηναίους· οι Αθηναίοι ψηφίζουν να αποδεχτούν την Κέρκυρα στη συμμαχία τους· μάχη στα Σύβοτα
- 432 Οι Αθηναίοι πολιορκούν την Ποτίδαια· η Σπάρτη και οι σύμμαχοί της ψηφίζουν ότι οι Αθηναίοι έχουν παραβιάσει την Τριακονταετή Ειρήνη
- 432-431 Οι Σπαρτιάτες στέλνουν πρεσβεία στην Αθήνα ζητώντας διαπραγματεύσεις
- 431 Η Θήβα επιτίθεται στις Πλαταιές πυροδοτώντας επιστράτευση· ο Αρχίδαμος στέλνει τον κήρυκα Μελήσιππο στην Αθήνα σε μια μάταιη προσπάθεια να αποφύγει τον πόλεμο
- ‘ Πρώτη πελοποννησιακή εισβολή στην Αττική
- Ο Περικλής εκφωνεί τον Επιτάφιο λόγο του
- 431-422 Ο Βρασίδης δραστηριοποιείται για λογαριασμό της Σπάρτης
- 430-426 Ο λοιμός προσβάλλει την Αθήνα (σε δύο κύματα)
- 430 Ο Περικλής καθαιρείται από τη στρατηγία και του επιβάλλεται πρόστιμο· η Ποτίδαια παραδίδεται στην Αθήνα
- 429 Οι Πελοποννήσιοι πολιορκούν τις Πλαταιές
- 429 Ο Περικλής επανεκλέγεται, αλλά πεθαίνει από τον λοιμό λίγους μήνες αργότερα
- 427 Εμφύλιος πόλεμος στην Κέρκυρα· η Μυτιλήνη επαναστατεί κατά της Αθηναϊκής Αυτοκρατορίας· ο Κλέων δεσπάζει ήδη στην Αθήνα· οι Πλαταιείς παραδίδονται στους Πελοποννήσιους
- 427 Θάνατος του Αρχίδαμου, ανάρρηση του Άγιδος Β΄· ο Πλειστοάναξ ανακαλείται στη Σπάρτη
- 427 Προσωρινή διαμονή του Γοργία στην Αθήνα

- 426 Εκστρατείες του Δημοσθένη στη δυτική Ελλάδα
 425 Ο Δημοσθένης και ο Κλέων αιχμαλωτίζουν Σπαρτιάτες στη
 Σφακτηρία, ανοιχτά της Πύλου· οι Σπαρτιάτες ζητούν ει-
 ρήνη· οι Αθηναίοι αρνούνται με παρότρυνση του Κλέωνα
 424 Ανεβαίνουν στο θέατρο οι *Ιππής* του Αριστοφάνη· συνέ-
 δριο της Γέλας στη Σικελία· οι Αθηναίοι στρατηγοί στη Σι-
 κελία παραπέμπονται στη Δικαιοσύνη· βοιωτική νίκη στη
 μάχη του Δηλίου· ο Βρασίδης καταλαμβάνει την Αμφίπολη,
 με αποτέλεσμα την εξορία του Θουκυδίδη
 423 Μονοετής εκχειρία ανάμεσα στην Αθήνα και τη Σπάρτη·
 ανεβαίνουν στο θέατρο οι *Νεφέλες* του Αριστοφάνη
 422 Ο Βρασίδης και ο Κλέων σκοτώνονται πολεμώντας στην
 Αμφίπολη
 421 Ανεβαίνει στο θέατρο η *Ειρήνη* του Αριστοφάνη· υπογρά-
 φεται η Νικίειος Ειρήνη· η Αθήνα και η Σπάρτη υπογρά-
 φουν συμμαχία για 50 χρόνια· οι Αθηναίοι αφανίζουν τη
 Σκιώνη
 419 Η Αθήνα συμμαχεί με το Άργος, τη Μαντίνεια και την
 Ήλιδα· ο Αλκιβιάδης και ο Νικίας είναι αντίπαλοι στην
 Αθήνα
 418 Οι Πελοποννήσιοι νικούν τη νέα συμμαχία στη μάχη της
 Μαντίνειας
 416/15 Οι Αθηναίοι πολιορκούν και καταστρέφουν τη Μήλο
 415 Ανεβαίνουν στο θέατρο οι *Τρωάδες* του Ευριπίδη· οι Αθη-
 ναίοι αποφασίζουν να εισβάλουν στη Σικελία· τα σκάνδαλα
 του ακρωτηριασμού των ερμαϊκών στηλών και της βεβήλω-
 σης των Ελευσίνιων Μυστηρίων συγκλονίζουν την Αθήνα
 415/14 Το αθηναϊκό εκστρατευτικό σώμα αποπλέει για τη Σικελία·
 ο Αλκιβιάδης ανακαλείται στην Αθήνα για να δικάσσει με
 την κατηγορία της βεβήλωσης των Μυστηρίων, αλλά αυτο-
 μολεί στη Σπάρτη· οι Σπαρτιάτες και πάλι σε πόλεμο με την
 Αθήνα, αφότου οι Αργείοι σύμμαχοι των Αθηναίων τους
 παροτρύνουν να επιτεθούν στη Λακωνία
 414 Οι Αθηναίοι καταλαμβάνουν τα υψώματα των Επιπολών
 έξω από τις Συρακούσες· ο Γύλιππος καταφθάνει στη Σι-
 κελία
 413 Ο Άγις καταλαμβάνει τη Δεκέλεια στην Αττική· ο Νικίας
 ζητά ενισχύσεις, ο Δημοσθένης σπεύδει σε βοήθειά του· οι
 Αθηναίοι υφίστανται συντριπτική ήττα από τους Συρακού-
 σιους στη Σικελία· χιλιάδες πεθαίνουν ή γίνονται δούλοι·

- οι στρατηγοί Δημοσθένης και Νικίας εκτελούνται· συγκροτείται στην Αθήνα επιτροπή ηλικιωμένων συμβούλων· οι σύμμαχοι της Αθήνας αρχίζουν να εξεγείρονται· ξεκινά η νέα φάση της σύρραξης στην Ανατολή, ο «Ιωνικός Πόλεμος»
- 412/11 Ο Αλκιβιάδης αυτομολεί από τη Σπάρτη στον Τισσαφέρην
- 411 Οι Πέρσες εμπλέκονται στον πόλεμο· οι Αθηναίοι αποφασίζουν να χρησιμοποιήσουν το εφεδρικό κεφάλαιο έκτακτης ανάγκης που βρίσκεται στην Ακρόπολη
- 411 Οι Αθηναίοι αναδεικνύονται νικητές στη ναυμαχία του Κυνός Σήματος· ανεβαίνει στο θέατρο η *Λυσιστράτη* του Αριστοφάνη· λαμβάνει χώρα το πραξικόπημα των Τετρακόσιων στην Αθήνα· ο Αλκιβιάδης εγκαταλείπει τους Πέρσες και εκλέγεται αρχηγός στη Σάμο· οι Τετρακόσιοι ανατρέπονται από τους «Πέντε Χιλιάδες», οι οποίοι αποκαθιστούν τον Αλκιβιάδη
- 410 Η Αθήνα νικήτρια στη ναυμαχία της Κυζίκου· οι «Πέντε Χιλιάδες» ανατρέπονται και αποκαθίσταται η δημοκρατία
- 409 Ξαναρχίζουν οι εργασίες στο Ερέχθειο στην Αθήνα
- περί το 409 Θάνατος του Πλειστοάνακτα στη Σπάρτη, ανάρρηση του Πανσανία στον θρόνο
- 408 Οι Αθηναίοι με ηγέτη τον Αλκιβιάδη καταλαμβάνουν τη Χαλκηδόνα, τη Σηλυμβρία και το Βυζάντιο
- 407 Ο Αλκιβιάδης επιστρέφει στην Αθήνα και εκλέγεται αρχιστράτηγος· ο Κύρος συμμαχεί με τον Λύσανδρο
- 406 Ο Λύσανδρος νικά τον Αντίοχο στο Νότιο· ο Αλκιβιάδης καθαιρείται και αποσύρεται στην εξορία· ο πελοποννησιακός στόλος του Καλλικρατίδα καταστρέφεται στις Αργινούσες· οι Αθηναίοι καταδικάζουν και εκτελούν 6 από τους 8 νικητές στρατηγούς· οι Σπαρτιάτες ζητούν ειρήνη· θάνατος του Ευριπίδη και του Σοφοκλή
- 405 Οι Αθηναίοι επιτρέπουν στους εαυτούς τους να εγκλωβιστούν μέσα στον Ελλήσποντο από τον Λύσανδρο· τους αφινιδιάζει στους Αιγός Ποταμούς και κυριεύει σχεδόν ολόκληρο τον στόλο, αν και ο Κόνων διαφεύγει
- 404 Λιμοκτονώντας χωρίς τον εφοδιασμό της σε σιτάρι, η Αθήνα παραδίδεται· τα Μακρά Τείχη γκρεμίζονται· η Αθήνα αναγκάζεται να ενταχθεί στην Πελοποννησιακή Συμμαχία· οι Σπαρτιάτες αρνούνται το αίτημα των συμμάχων τους να αφανίσουν την Αθήνα σκοτώνοντας όλους τους άνδρες και

- κάνοντας δούλους τις γυναίκες και τα παιδιά· ο Λύσανδρος επιβάλλει ολιγαρχικές «δεκαρχίες» ανδρών στις πόλεις σε όλο το Αιγαίο, αλλά εγκαθιστά μία επιτροπή των Τριάκοντα στην Αθήνα, η οποία αργότερα εγκαθιστά μία δεκαρχία στον Πειραιά· ο συγγενής του Πλάτωνα, ο Κριτίας, ξεχωρίζει ανάμεσά τους· οι Τριάκοντα διαπράττουν πολλές δολοφονίες στην Αθήνα και κατάσχουν περιουσίες· ο Θηραμένης δολοφονείται με εντολή του Κριτία· ο Αρταξέρξης Β΄ διαδέχεται τον Δαρείο Β΄ ως βασιλιάς της Περσίας
- 403 Ο Θρασύβουλος, που είναι εξόριστος στη Θήβα, κινητοποιεί υποστήριξη για να ανατρέψει τους Τριάκοντα· ο Κριτίας δολοφονείται και οι δημοκρατικοί ανακτούν την πόλη με τη βοήθεια του Σπαρτιάτη βασιλιά Πausανία· συμφωνείται αμνηστία μεταξύ των δημοκρατικών και των ολιγαρχικών
- 401-400 Η πορεία του Ξενοφώντα με τους μισθοφόρους του Κύρου στη Μικρά Ασία που καταγράφεται ως Ανάβαση· ο Κύρος σκοτώνεται στη μάχη στα Κούναξα το 401 π.Χ.
- περί το 400 Θάνατος του Άγιδος Β΄, ανάρρηση του Αγησίλαου Β΄
- 399 Δίκη και θάνατος του Σωκράτη
- περί το 398 Συνωμοσία του Κινάδωνα στη Σπάρτη
- 396 Ο Αγησίλαος ξεκινά για την Ασία
- 395 Η Βοιωτία, η Κόρινθος, η Αθήνα και το Άργος εναντίον της Σπάρτης στον Κορινθιακό Πόλεμο· ο Λύσανδρος σκοτώνεται στη μάχη της Αλιάρτου· ο Πausανίας καταφεύγει στη Μαντίνεια για να αποφύγει τη δίκη· τον διαδέχεται ο γιος του Αγησίπολις· ο Αγησίλαος νικά τον Τισσαφέρνη στη μάχη των Σάρδεων· ο Τισσαφέρνης εκτελείται από τον Αρταξέρξη
- 394 Ο Αγησίλαος υποχρεώνεται να επιστρέψει στην Ελλάδα· οι Σπαρτιάτες νικητές στις μάχες της Νεμέας και της Κορώνειας· ο Κόνων ηγείται του περσο-φοινικικού ναυτικού, το οδηγεί σε νίκη στη ναυμαχία της Κνίδου και επιστρέφει στην Αθήνα· ο Φαρνάβαζος δίνει χρήματα στον Κόνωνα για να επιστρέψει στην ηπειρωτική Ελλάδα
- 392 Αποτυχημένες ειρηνευτικές διαπραγματεύσεις
- 388 Ο Θρασύβουλος σκοτώνεται στην Άσπενδο
- 387 Ο Πλάτων ιδρύει την Ακαδημία
- 387/86 Νέες διαπραγματεύσεις καταλήγουν στη Βασιλείο Ειρήνη
- 382 Ο Φοιβίδας καταλαμβάνει τη Θήβα για λογαριασμό της Σπάρτης

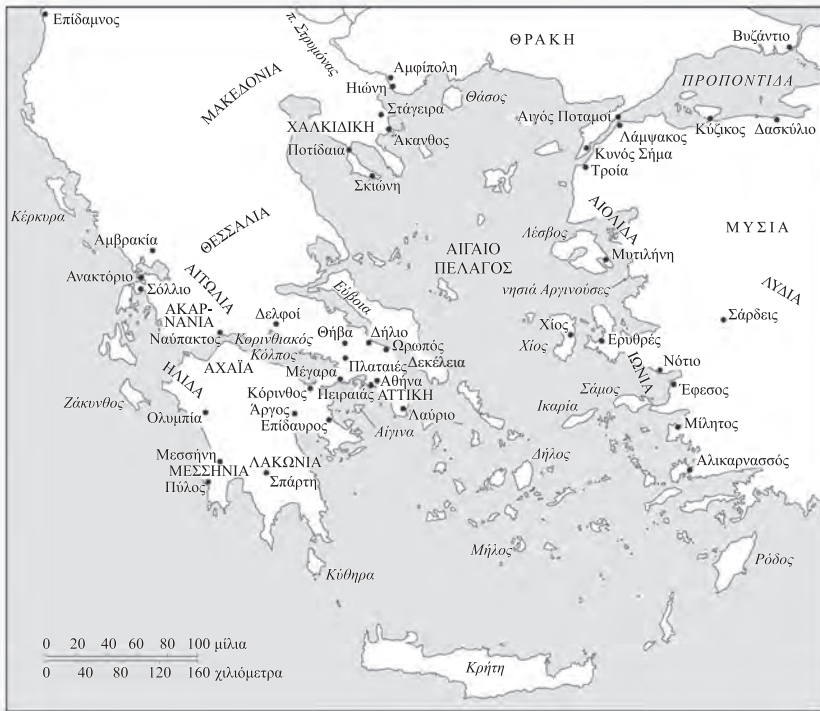
- 380 Πεθαίνει ο βασιλιάς Αγησίπολις και τον διαδέχεται ο Κλεόμβροτος
- 379 Ο Πελοπίδας και άλλοι πατριώτες ανακαταλαμβάνουν τη Θήβα με αθηναϊκή βοήθεια
- 378 Η αποτυχημένη επιδρομή του Σφοδρία εξοργίζει τους Αθηναίους· ο Σφοδρίας απαλλάσσεται στη Σπάρτη· η Αθήνα συμμαχεί με τη Θήβα κατά της Σπάρτης. Ιδρύεται η Β΄ Αθηναϊκή Συμμαχία
- 375 Η Κοινή Ειρήνη εγκαθιδρύεται στην Ελλάδα
- 371 Γίνεται απόπειρα για άλλη μία Κοινή Ειρήνη, αλλά αποτυγχάνει· ο βασιλιάς Κλεόμβροτος βαδίζει κατά της Θήβας· οι Βοιωτοί υπό τον Επαμεινώνδα και τον Πελοπίδα νικούν τους Σπαρτιάτες στη μάχη των Λεύκτρων, σκοτώνοντας τον Κλεόμβροτο
- 362 Ο Επαμεινώνδας οδηγεί τη Θήβα σε νίκη στη Μαντίνεια, απέναντι σε μια συμμαχία Σπαρτιατών, Αθηναίων και άλλων, αλλά σκοτώνεται πολεμώντας
- 359 Ο Φίλιππος Β΄ ανεβαίνει στον μακεδονικό θρόνο
- 338 Ο Φίλιππος Β΄ ο Μακεδών τερματίζει την ελληνική ελευθερία στη μάχη της Χαιρώνειας

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το καλοκαίρι του έτους που μας είναι γνωστό σήμερα ως 431 π.Χ., χιλιάδες στρατιώτες από τη Σπάρτη και τους συμμάχους της συναθροίστηκαν στον Ισθμό της Κορίνθου, τη στενή λωρίδα ξηράς που χώριζε την Πελοπόννησο από το μικρό κράτος των Μεγάρων και την επικράτεια της Αθήνας (βλ. Χάρτη 1). Ο Σπαρτιάτης βασιλιάς επιθεώρησε με βαριά καρδιά τα στρατεύματα που είχαν συγκεντρωθεί εκεί υπό τη διοίκησή του, διότι η διοίκηση αυτή αντιτίθετο στην επιθυμία του. Η εισήγησή του να αποφευχθεί ή τουλάχιστον να αναβληθεί ο πόλεμος είχε απορριφθεί από την πλειοψηφία των Σπαρτιατών ψηφοφόρων και οι σύμμαχοι της Σπάρτης στην Πελοποννησιακή Συμμαχία αδημονούσαν για αίμα. Ο εν λόγω βασιλιάς ήταν ο Αρχίδαμος, γιος του Ζευξίδαμου, γιου του Λεωτυχίδα. Όπως και άλλοι Σπαρτιάτες βασιλιάδες, αυτός, ο πατέρας του και ο παππούς του μπορούσαν να ισχυριστούν ότι ήλκαν την καταγωγή τους από τον θεό Ηρακλή. Ο Αρχίδαμος ήταν γύρω στα εβδομήντα και είχε βασιλέψει για περίπου σαράντα χρόνια. Η δυνατότητά του όμως να ελέγχει την εξωτερική πολιτική περιοριζόταν από τις επιθυμίες των συμπολιτών του και των συμμάχων του. Κι έτσι, παρά την ανησυχία του ότι η Σπάρτη δεν είχε τα χρήματα για να πολεμήσει την πλούσια Αθήνα και παρά την πεποίθησή του πως ήταν καλύτερα για τους αντιπάλους να ζουν ειρηνικά, προέτρεψε τον στρατό του να προχωρήσει, διαβεβαιώνοντάς τον ότι όλη η Ελλάδα βασιζόταν πάνω του για να γκρεμίσει τη μισητή Αθηναϊκή Αυτοκρατορία.

Πριν προλάβει όμως καλά-καλά να τελειώσει την εμπνευστική ομιλία του, έστειλε έναν απεσταλμένο ονόματι Μελήσιππο στην Αθήνα για να διαπιστώσει αν οι Αθηναίοι, μαθαίνοντας πως ο πελοποννησιακός στρατός κινείτο ήδη εναντίον τους, ήταν διατεθειμένοι να υποκύψουν.

Χάρτης 1. Ο ελληνικός κόσμος, από την Επίδαμνο στα δυτικά έως το Βυζάντιο στα ανατολικά και την Κρήτη στον νότο.

Όταν όμως οι Αθηναίοι έστειλαν πίσω τον Μελήσιππο, διατάσσοντάς τον να έχει περάσει τα σύνορα πριν δύσει ο ήλιος, ο απεσταλμένος διακήρυξε καθώς έβγαινε από την αθηναϊκή επικράτεια πως «η μέρα αυτή θα σηματοδοτήσει την απαρχή δεινών για τους Έλληνες».¹ Και όντως έτσι ήταν.

Παρ' όλα αυτά, ο Αρχίδαμος δεν είχε χάσει κάθε ελπίδα να αποφύγει την αιματοχυσία. Όταν έφερε τον στρατό του στην Αττική, στο έδαφος της Αθήνας, κινήθηκε προς το φρούριο της Οινόης. Επρόκειτο για παράξενη επιλογή, αφού τον έφερε στα βορειοανατολικά και μακριά από την Αθήνα, η οποία βρισκόταν νότια. Επιπλέον, το φρούριο δεν αποτελούσε απειλή για κανέναν και ήταν σχεδόν απόρθητο. Το σφυροκόπημα δεν θα απέφερε κανένα κέρδος και είναι δύσκολο να μην πιστέψουμε ότι σκοπός του Αρχίδαμου όταν επιτέθηκε ήταν να δώσει χρόνο στους Αθηναίους να ξανασκεφτούν την απάντησή τους. Μόνο όταν επικράτησε γκρίνια στις τάξεις του σπαρτιατικού στρατού, αποφάσισε τελικά διστακτικά ο βασιλιάς να μετακινήσει τις δυνάμεις του

προς την Αθήνα και να αρχίσει τον πόλεμο που του είχε επιβληθεί.

Στο μεταξύ, στην Αθήνα, ο ομόλογος του Αρχίδαμου, ο Περικλής, γιος του Ξανθίππου και της Αγαρίστης (και συνεπώς μέλος του επιφανούς γένους των Αλκμεωνιδών από την πλευρά της μητέρας του), έβλεπε τα πράγματα να του πηγαίνουν αρκετά ευνοϊκά. Ήταν ειρωνεία της τύχης το ότι ο Περικλής μπορούσε να ελέγχει την πολιτική στην Αθήνα πιο αποτελεσματικά από ό,τι ο Αρχίδαμος στη Σπάρτη, αφού όχι μόνο δεν ήταν βασιλιάς και δεν αξίωνε καταγωγή από κανέναν θεό, αλλά δεν ήταν καν επικεφαλής της εκτελεστικής εξουσίας. Η Αθήνα δεν είχε επικεφαλής της εκτελεστικής εξουσίας. Αντιθέτως, η ανώτατη εξουσία ανήκε στην ευφραδή Εκκλησία του Δήμου της, η οποία, σε αντίθεση με τη συνέλευση της Σπάρτης, συζητούσε ζωνρά και ψήφισε. Από την άποψη μεμονωμένων αξιωμάτων, τα υψηλότερα ήταν εκείνα των δέκα στρατηγών, και παρότι ο Περικλής είχε εννέα συναδέλφους σε αυτό το αξίωμα, ήταν αυτός που απολάμβανε της μεγαλύτερης εκτίμησης στα χρόνια πριν από τον πόλεμο, και η καινοτόμος πολιτική που ακολουθούσαν οι Αθηναίοι ήταν η δική του ενόσω ο Αρχίδαμος και οι Πελοποννήσιοι συγκέντρωναν τις δυνάμεις τους για να εισβάλουν στην Αθήνα: οι Αθηναίοι υιοθέτησαν την πρωτότυπη στρατηγική του Περικλή όταν αποφάσισαν να εγκαταλείψουν τα αγαπημένα τους αγροκτήματα και να συνωστιστούν μέσα στα λεγόμενα Μακρά Τείχη, που χτίστηκαν γύρω στα μέσα του 5ου αιώνα π.Χ., υπολογίζοντας ότι το αυτοκρατορικό ναυτικό τους θα τους εφοδίαζε με τρόφιμα απ' έξω. Ο Περικλής έπεισε τους Αθηναίους ότι αυτό το σχέδιο θα απέδιδε και δεν είχε καμία απολύτως αβεβαιότητα για τον πόλεμο. Μάλιστα, ο πόλεμος ήταν δικό του τέκνο. Προτού οι Σπαρτιάτες εισβάλλουν στην αττική ύπαιθρο, φρόντισε να παραδώσει τη δική του γη στο κράτος, αφού το είχε φέρει η τύχη ο ίδιος και ο Αρχίδαμος να είναι αυτό που οι Έλληνες αποκαλούσαν «φιλοι μέσω φιλοξενίας» – *ξένοι*. Αυτή η «φιλία μέσω της φιλοξενίας» (*ξενία*) ήταν μια σχέση που περνούσε από τη μία γενιά στην επόμενη, ανάμεσα σε έναν άνδρα από μία πόλη και σε έναν άνδρα από μια άλλη και τους υποχρέωνε σε αμοιβαία φιλοξενία, που ήταν σχεδόν οικογενειακής φύσης, αποτελώντας θεμέλιο λίθο στην οικοδόμηση των διεθνών σχέσεων στον ελληνικό κόσμο. Αυτή είναι η σχέση που προσφέρει μία δυνατή σκηνή στην *Ιλιάδα*, όταν ο Έλληνας Διομήδης και ο σύμμαχος των Τρώων Γλαύκος είναι έτοιμοι να πολεμήσουν μεταξύ τους, αλλά ακυρώνουν τη μονομαχία τους όταν συνειδητοποιούν πως έχουν κληρονομήσει μία σχέση ξενίας από τους προγόνους τους. Και τότε, αντί να ορμήσουν ο ένας πάνω στον άλλο, ανταλλάσσουν δώρα και ο Γλαύκος είναι τόσο ενθουσιασμένος που ανακάλυψε τον προσκε-

κλημένο φίλο του, ώστε του δίνει τη χρυσή πανοπλία του σε αντάλλαγμα για μπρούντζινη, «αξίας εκατό βοδιών σε αντάλλαγμα για εννέα».² Ο Αρχίδαμος και ο Περικλής κληρονόμησαν πιθανώς τη δική τους ξενία από την εποχή που ο παππούς του Αρχίδαμου Λεωτυχίδας Β΄ και ο πατέρας του Περικλή Ξάνθιππος μοιράζονταν τη διοίκηση του ελληνικού στόλου το 479 π.Χ., στο τέλος των Περσικών Πολέμων. Φοβούμενος ότι ο Αρχίδαμος μπορεί να ένιωθε την ανάγκη να μη λεηλατήσει τη γη του λόγω της ξενίας, ο Περικλής την κατέστησε δημόσια περιουσία προτού ο παλιός του φίλος οδηγήσει τον στρατό των Πελοποννησίων μέσα στην Αττική. Η ύπαρξη μιας σχέσης ξενίας μεταξύ των πιο ισχυρών ανδρών σε κάθε ισχυρό κράτος ήταν συμβολική ολόκληρου του πάθους αυτού του πολέμου.

Η Αθήνα και η Σπάρτη ήταν δύο ηγεμονικά κράτη, δηλαδή κράτη που ήταν επικεφαλής οργανισμών άλλων κρατών, τα οποία ήταν υποχρεωμένα να ακολουθούν την ηγεσία τους στον πόλεμο. Ο πόλεμος δεν ήταν ζήτημα μόνο της Αθήνας και της Σπάρτης. Η Σπάρτη και η Αθήνα, όσο κι αν αρέσκονται οι σύγχρονοι να τις αντιπαραβάλλουν, δεν ήταν οι μόνοι εμπόλεμοι. Ο πόλεμος δεν ήταν μια απλή αναμέτρηση ανάμεσα σε μια προοδευτική ναυτική δημοκρατία και ένα ολοκληρωτικό κράτος απόλυτης πειθαρχίας, που δεν ανεχόταν καμία απόκλιση από την παράδοση. Εκείνοι που βλέπουν τον πόλεμο ως πρότυπο για μελλοντικές συρράξεις όπως ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος ή ο Ψυχρός Πόλεμος του 20ού αιώνα δίνουν υπερβολική έμφαση στον ρόλο που έπαιζε σε αυτόν η ιδεολογία. Στην πραγματικότητα, η κινητήριος δύναμή του, όπως και σε πολλούς άλλους πολέμους, ήταν οι εν πολλοίς παλαιές θεωρήσεις περί γοήτρου, συμφέροντος και φόβου. Κρίσιμο ρόλο έπαιξαν και άλλα κράτη, εκτός από την Αθήνα και τη Σπάρτη. Η στρίγκλα Κόρινθος με το ανεκτίμητο ναυτικό της ασκούσε μεγάλη επιρροή πάνω στην περίκλειστη ηγεμονίδα της. Τα μικρά Μέγαρα, που ήλεγχαν τη χερσαία γέφυρα που παρείχε πρόσβαση από την Πελοπόννησο στην Αττική, ήταν κι αυτά σημαντικά για τους Σπαρτιάτες και τα παράπονά τους σε βάρος της Αθήνας έπρεπε να ληφθούν σοβαρά υπ' όψιν. Η Κέρκυρα, που μέχρι το 435 π.Χ. ήταν μία από τις σπάνιες ουδέτερες πόλεις στον διπολικό κόσμο των αθηναϊκών και σπαρτιατικών συμμαχιών, αποτελούσε παίκτη-κλειδί στη διεθνή διπλωματία.

Το 431 π.Χ. η αντιπαλότητα μεταξύ Αθήνας και Σπάρτης που σιγόβραζε από καιρό ξέσπασε και οι δύο πόλεις-κράτη συγκρούστηκαν σε μια πάλη ζωής και θανάτου. Ο πόλεμος εξαπλώθηκε σε ολόκληρο τον ελληνικό κόσμο και οι σφαγές που ακολούθησαν δεν είχαν προηγούμενο στην αρχαία Ελλάδα. Πολλές πόλεις καταστράφηκαν, χιλιάδες άνδρες σκοτώθηκαν, γυναίκες και παιδιά υποδουλώθηκαν. Πολλοί πιστεύουν πως ο πόλεμος έληξε με την ήττα του αθηναϊκού ναυτικού το 405 π.Χ. και την ακόλουθη συνθηκολόγηση της Αθήνας, όμως οι μάχες στην Ελλάδα συνεχίστηκαν για πολλές δεκαετίες. Η εξουσία της Σπάρτης αμφισβητήθηκε στον Κορινθιακό Πόλεμο (395-387 π.Χ.), όταν οι Αθηναίοι συνέπραξαν με τους πρώην συμμάχους της Σπάρτης εναντίον της. Ο πόλεμος τελείωσε οριστικά το 371 π.Χ., όταν το επίλεκτο θηβαϊκό πεζικό συνέτριψε τη σπαρτιατική στρατιωτική υπεροχή.

Η πλούσια αφήγηση της Τζένιφερ Τ. Ρόμπερτς ρίχνει φως σε αυτή τη διάσημη σύρραξη, ξεκινώντας από τα αίτια του πολέμου και φτάνοντας στη νίκη της Θήβας στα Λεύκτρα. Παρά τις πικρές οδύνες και την εμφύλια διαμάχη που προκάλεσε ο Πελοποννησιακός Πόλεμος, παραμένει μέχρι και σήμερα μια συναρπαστική διήγηση μηχανορραφιών και αντι-μηχανορραφιών, δολοφονιών και ψεμάτων, συναρπαστικών ναυμαχιών και απεγνωσμένων πεζοποριών, και ίσως, όπως είχε ελπίζει ο πρώτος ιστορικός του πολέμου, ο Θουκυδίδης, μαθημάτων για το μέλλον. Η Ρόμπερτς μελετά επίσης τον αντίκτυπο του πολέμου στην πολιτιστική ζωή της Ελλάδας, συμπεριλαμβανομένων των σπουδαίων αριστουργημάτων της τραγωδίας και της κωμωδίας, καθώς και το πιο διάσημο από όλα τα συμβάντα, τη δίκη και εκτέλεση του Σωκράτη. Το βιβλίο ΑΘΗΝΑ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΣΠΑΡΤΗΣ, ένα συγκλονιστικό και προσιτό αφήγημα μιας από τις πιο φημισμένες συγκρούσεις της αρχαιότητας, επιβάλλεται να διαβαστεί από όλους τους λάτρεις της αρχαίας Ιστορίας.

Εκδόσεις ΨΥΧΟΓΙΟΣ

www.psychogios.gr

ISBN: 978-618-01-3052-2

9 786180 130522

ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ: 22188